

УДК 346.14+346.9

Євген Таликін,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

ФУНКЦІЇ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО БАНКРУТСТВО ГОСПОДАРСЬКИМ СУДОМ

Стаття присвячена дослідженню функції суду та процесуальної форми розгляду справ про банкрутство господарським судом. Аналізуються завдання, повноваження та способи захисту, притаманні провадженню в справах про банкрутство. Йдеться також про місце провадження в справах про банкрутство в структурі господарської процесуальної форми.

Ключові слова: господарське судочинство, банкрутство, функція, повноваження, провадження.

Розгляд справ про банкрутство посідає чільне місце в діяльності господарських судів. Тому дослідження провадження в справах про банкрутство в світлі господарської процесуальної форми є актуальним. Структура судової юрисдикції вказує на те, що провадження в справах про банкрутство — та особлива процесуальна матерія, котра притаманна господарському процесу та не властива цивільному. Поряд із позовним провадженням, провадження в справах про банкрутство є *основним* та самостійним видом провадження. Це дає змогу виділити спільні якості, котрі не залежать від характеру правового конфлікту, а відображають суть процесуальної діяльності.

Судова процедура розгляду справ про банкрутство становить предмет уваги науковців. Зокрема можна назвати праці таких вчених, як І. О. Вечірко, В. В. Джуль, Б. М. Поляков, М. І. Тітов та ін. Однак не всі актуальні питання висвітлені достатньою мірою. Так, потребують дослідження проблеми судової функції, що реалізується в провадженні про банкрутство, та процесуальної форми розгляду цих справ.

Тому метою цієї статті є дослідження судової функції, що реалізується в провадженні про банкрутство, та процесуальної форми розгляду цих справ.

Отже, серед дискусійних проблем, пов'язаних із провадженням в справах про банкрутство, чільне місце посідає характер судової функції. Як в усіх питаннях, пов'язаних із категоріями судових функцій та правосуддя, єдність у науці відсутня.

Значна кількість авторів розглядає банкрутство в руслі здійснення правосуддя судом [1]. Інші науковці говорять про реалізацію функції правосуддя, яка не є єдиною, а доповнюється іншими. Так, свого часу ще Г. Ф. Шершеневич зазначав, що на стадії процедур банкрутства суд виконує і судові, і контрольно-наглядні, а також керівні функції [2]. В. В. Ярков конкретизує цю тезу, зазначаючи, що контроль суду здійснюється шляхом розгляду за правилами, встановленими для судового розгляду, скарг та заяв осіб, що беруть участь у справі; керівна роль — у затвердженні результатів, у тому числі проміжних, процедур банкрутства, продовженні їх строків, звільненні та призначенні арбітражних керуючих тощо [3]. На думку С. Л. Дегтярьова провадження у справах про банкрутство поєднує дві функції — здійснення правосуддя та господарську (управлінську) [4].

Деякі вчені заперечують здійснення правосуддя при розгляді справ про бан-

крутство. Зокрема Б. М. Поляков вважає, що господарський суд здійснює юрисдикційні і контрольні функції у відносинах неспроможності (банкрутства) [5]. Таку позицію підтримує і І. О. Вечірко [6]. Інші автори відмічають адміністративний [7] або контрольний [8] характер функцій суду.

При визначенні характеру судових функцій при розгляді справ про банкрутство науковці звертаються до аналізу повноважень суду у відповідному провадженні. Наприклад, В. А. Хімічев вважає, що суд виконує не тільки повноваження щодо організації процесу, як то має місце в позовному провадженні, а й щодо проведення процедур у справі про банкрутство, здійснення загального керівництва конкурсним процесом [9]. Цю думку підтримує і Є. С. Юлова [10].

О. Н. Сердитова доходить висновку, що арбітражний суд у конкурсному провадженні здійснює два види повноважень: контрольні (опублікування інформації, встановлення та продовження строків конкурсного провадження, призначення та усунення керуючого тощо) та здійснення правосуддя (відкриття провадження, розгляд скарг тощо) [11].

Вітчизняні автори наполягають, що призначення та припинення повноважень арбітражного керуючого є специфічною функцією суду, не характерною для позовного провадження [12].

В якості факторів, що вказують на характер судової діяльності, досліджуються також мета та завдання, що виконуються судом при розгляді справ про банкрутство.

Значна частина вчених зазначає, що в провадженні у справах про банкрутство суд встановлює факт неспроможності боржника. Поряд із тим, в науці поширена думка про те, що встановлення факту є далеко не єдиним завданням, що вирішується при розгляді справ про банкрутство. Наприклад, С. І. Федоров зауважує, що встановлення факту неспроможності — не мета, а лише один з можливих варіантів закінчення справи поряд із можливістю запровадження зовнішнього управління; укладенням мирової угоди [13].

При цьому науковці надають важливого значення діяльності суду після

встановлення факту неспроможності. Зокрема О. Н. Сердитова говорить про те, що поряд із встановленням факту суд вирішує питання про подальшу долю боржника — запровадження зовнішнього управління або застосування ліквідаційної процедури [14]. Вбачаючи в коментованому аспекті відмінність між провадженням у справах про банкрутство та справах окремого провадження, А. В. Юдін наголошує, що в справах окремого провадження способом захисту є констатація юридичного факту, а у справах про банкрутство цього недостатньо. Для забезпечення реального захисту прав та інтересів учасників цих справ арбітражний суд поширює свою діяльність і на наступні етапи [15].

Інші автори ставлять основний акцент саме на тій частині діяльності суду, що безпосередньо не охоплюється встановленням факту неспроможності. Так, Б. М. Поляков стверджує, що у процесі судових процедур вирішується головне завдання — відновлення платоспроможності господарюючого суб'єкта [16]. Висловлена в науці також і думка про те, що провадження в справах про банкрутство спрямоване на дотримання балансу інтересів боржника та кредиторів у процесі провадження в справі про неспроможність [17].

Окремі науковці, оцінюючи характер судової діяльності, особливо виділяють контрольні повноваження. В одному з підручників йдеться про те, що процедури банкрутства змістовно наближаються до стадії виконавчого провадження, а у виконавчому провадженні окрім процесуальних проглядаються ознаки адміністративно-правових відносин [18]. Зустрічається думка, що вирішення справ про банкрутство складається з двох стадій: розгляду справи та процедури банкрутства; на другій стадії арбітражний суд виконує нехарактерні для нього функції: загальне керівництво та контроль за ходом процедур [19; 20; 21]. С. І. Федоров доходить висновку, що мета розгляду справ про неспроможність — поставити під контроль суду та кредиторів взаємні відносини кредиторів та боржника, що виявляє ознаки неспроможності; за відсутності ознак неспроможності захистити сумлінного боржни-

ка від його кредиторів, а за наявності ознак неспроможності — поставити процес виходу боржника з фінансової кризи або процес ліквідації неспроможного боржника під судовий контроль з метою запобігти зловживанням як із боку самого боржника, так і окремих його кредиторів [22]. С. В. Мінковський говорить про винятково процесуально-наглядові (контрольні) функції [23].

Отже, спектр наукових висновків із приводу характеру судової діяльності при розгляді справ про банкрутство є широким. Аналіз викладених вище думок приводить нас до наступних висновків.

Функція суду має бути чітко відділена від повноважень, мети та завдань судової діяльності, способів захисту прав та інтересів. Узагальнена оцінка названих обставин є підставою для висновку про характер судової функції, котра є категорією більш загальною та об'ємною. Адже в позовному провадженні суд, виконуючи функцію правосуддя, здійснює і повноваження організаційні, і контрольні, і керівні тощо. Цей перелік може бути розширений, що з успіхом пропонується вченими в рамках дослідження правового статусу суду. Висновок про функцію суду в певному провадженні має носити більш системний та узагальнюючий характер. Тому функція господарського суду в провадженні у справах про банкрутство корелює з призначенням цього провадження, його сутністю та впливом на сферу господарювання.

Праві ті автори, котрі вказують на комплексний характер провадження в справах про банкрутство через поєднання в його межах процедур різної спрямованості: встановлення фактів, вирішення спорів, контролю за процедурами відновлення платоспроможності тощо. Наявна різноманітність повноважень, завдань та способів захисту має оцінюватися в якості ускладнень, додатків, обтяжень у реалізації основної функції суду в провадженнях у справах про банкрутство, котра представляється в якості їх інтегральної суми.

На нашу думку, основний зміст провадження у справах про банкрутство полягає в тому, що відносини відновлення платоспроможності та задоволення вимог кредиторів ставляться під владу су-

ду, який виступає в якості зовнішнього безстороннього владного органу, наділеного достатніми повноваженнями, та, що важливо, гарантіями незалежності, об'єктивності та обґрунтованості дій і рішень. Значна частина дій, що вчиняються господарським судом, спрямована на контроль за розпорядчими діями інших суб'єктів: комітету кредиторів, арбітражного керуючого, окремих кредиторів, боржника тощо.

Слід визнати певну справедливість зауваження В. С. Анохіна про те, що навіряд чи правомірно покладати на суд функції загального керівництва процесом банкрутства. Справа суду — розглядати та вирішувати конкретні спори [24]. Ми схильні вбачати окремі моменти управлінського характеру в судовій діяльності поряд із відправленням правосуддя, що має місце при вирішенні спорів, котрі виникають у провадженні; встановленням юридичного факту — стану банкрутства тощо.

Тому, якою б не була названа функція суду в провадженні в справах про банкрутство, вона має складений, комплексний характер, не володіє тим високим рівнем однорідності, як відправлення правосуддя в позовному провадженні. Навряд чи наявні підстави для заперечення реалізації в провадженні у справах про банкрутство хоч однієї із запропонованих науковцями функцій. Якби з характеристик судової діяльності не надано переваги, таке тлумачення є певною мірою оціночним, залежним від проставлення акцентів на ті чи інші сторони діяльності та обраного вектора наукового дослідження.

Ми вважаємо критично важливим положення про те, що основною функцією, котра реалізується судом у справах про банкрутство, не є здійснення правосуддя. Ті особливі випадки, коли в провадженні виникає спір, що розглядається за правилами позовного провадження, складають виключення, як справедливо зауважує С. І. Федоров — «процес у процесі» [25]. І тільки при розгляді цього спору-ускладнення буде мати місце відправлення правосуддя.

Провадження в справах про банкрутство може бути поділене на кілька складових. Перша — діяльність, спрямована

на встановлення факту неспроможності. В цій частині провадження в справах про банкрутство виявляє високу подібність до окремого провадження в цивільному процесі. Метою виокремленої частини провадження є встановлення факту неспроможності або відмова у встановленні такого факту. Отже, в цій частині функція суду має переважно юрисдикційний зміст. Юрисдикційні функції визначаються як право визнавати встановленими факти, котрі не є очевидними і не мають встановленого законом підтвердження, що дозволяє вважати їх безспірними [26]. Однак юрисдикційна функція недостатньо повно відображає особливості судової діяльності в провадженні у справах про банкрутство, адже наступну частину складають процедури, спрямовані на відновлення платоспроможності боржника або його ліквідацію. Основну масу дій щодо організації та проведення таких процедур покладено на специфічного суб'єкта — арбітражного керуючого. Суд лише здійснює контрольні повноваження — в сфері призначення розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора, затвердження результатів їх діяльності, розгляду скарг. Отже, діяльність господарського суду в процедурах відновлення платоспроможності і ліквідації має контрольний характер.

Таким чином, ми вважаємо підставним приєднатися до тих авторів, котрі вважають, що в провадженні в справах про банкрутство в якості основної реалізується юрисдикційно-контрольна функція із зауваженням про те, що така кваліфікація має певною мірою умовний та оціночний характер.

Специфічна функціональна спрямованість судової діяльності в провадженні у справах про банкрутство корелює з особливостями визначення місця процедури щодо розгляду справ про банкрутство в структурі господарської процесуальної форми.

В українській правовій науці провадження в справах про банкрутство одностайно визнається самостійним видом провадження. Так, О. А. Беяневич вважає, що наразі господарське судочинство в Україні відбувається в двох процесуальних формах: позовному провадженні, в якому вирішуються саме спори про

право, та провадженні у справах про банкрутство (ст. 4¹ ГПК України) [27].

Однак у російській правовій думці представлена позиція, котра тлумачить провадження в справах про банкрутство як вид окремого провадження [28; 29; 30].

Серед аргументів прихильників вказаного напрямку наукової думки:

- посилання на законодавче закріплення провадження в справах про банкрутство як виду окремого провадження;
- відсутність спору про право;
- предметом захисту є охоронювані законом інтереси громадян та організацій, захист яких здійснюється шляхом встановлення фактів, що мають юридичне значення;
- метою їх є встановлення юридичного факту неспроможності або спроможності боржника [31].

Таку позицію підтримують далеко не всі російські науковці. Про наявність у справах про банкрутство істотних особливостей, котрі обумовлюють формування специфічного порядку провадження, зазначали ще дореволюційні автори [32; 33]. В російській правовій літературі, незважаючи на спірний характер нормативного регулювання, певна частина дослідників вказує на специфічність провадження в справах про банкрутство та відсутність підстав для об'єднання з позовним чи окремим провадженням [34; 35]. Деякі вчені прямо пропонують вважати провадження в справах про банкрутство самостійним видом провадження [36; 37].

В якості аргументів наводяться такі ознаки:

- автономне правове регулювання;
- наявність спору про право;
- публічно-приватний характер;
- інакше наповнення принципів процесу;
- відмінні від справ окремого провадження правовідносини;
- можливість застосування позовних інститутів;
- більш широкий суб'єктний склад та інші процесуальні дії суду [38].

Своєрідною є позиція А. В. Юдіна, котрий пропонує характеризувати провадження в справах про банкрутство як змішане, або комплексне. Характеристи-

ка справ про банкрутство в якості змішаного виду провадження відкриває шлях до використання в ньому правил як позовного, так і окремого провадження [39].

Аналізуючи наявні в процесуальній літературі позиції, ми доходимо висновків, що в умовах функціонування російської моделі судової юрисдикції з притаманною їй системою правового регулювання вбачаються підстави для наукової дискусії. Виходячи з сутності процесуальних процедур, більш переконливими представляються доводи тих вчених, котрі обстоюють самостійність провадження в справах про банкрутство. Незважаючи на те, що провадження в справах про банкрутство та окреме провадження поєднує завдання ліквідації правової невизначеності, вказане завдання модифікується та доповнюється в кожному з названих видів проваджень, реалізуючи оригінальну мету та змістовне наповнення процесуальних відносин, котрі вимагають відповідної процедури. Навіть на тлі російського варіанту нормативного регулювання відносин, опосередковані провадженням у справах про банкрутство, мають свою яскраво виражену специфіку, котра істотно відрізняється від інших видів проваджень, а їх сутність виходить далеко за межі встановлення факту, що має юридичне значення.

З огляду на полеміку російських колег, ще раз підкреслимо доцільність вітчизняного правового регулювання, котре послідовно будується на відокремленні порядку розгляду справ про банкрутство в якості самостійного виду провадження. Додатково зауважимо, що провадження в справах про банкрутство

охоплює суто господарські специфічні відносини, що обумовлює створення унікального порядку судової діяльності. Неодноразово в науковій літературі наголошувалось на недостатності суб'єктивного критерію для розмежування юрисдикцій та необхідності зважати на сферу спірних відносин. Первинно банкрутство — явище, притаманне господарській сфері.

Натомість встановлення фактів, що мають юридичне значення, та інші справи з категорії окремого провадження цивільного процесу за своєю сутністю походять з приватних відносин негосподарського, особистого характеру. Вітчизняний господарський процес не передбачає окремого провадження, спрямованого на встановлення юридичних фактів. Можливе банкрутство фізичних осіб, про яке говорять окремі автори, представляє собою похідний сурогат. Встановлення неспроможності фізичних осіб (так зване споживче банкрутство) в світовій практиці відрізняється істотними особливостями, зокрема в частині відсутності процедур, спрямованих на відновлення платоспроможності, а тому дійсно може бути реалізоване в межах окремого провадження цивільного процесу, що підтверджується науковими висновками [40].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що послідовна реалізація процедури розгляду справ про банкрутство в якості самостійного виду провадження в межах господарської процесуальної форми представляється принципово вірним рішенням законодавця, а суто господарський характер справ про банкрутство — додатковим аргументом на його користь.

ПРИМІТКИ

1. Карелина С. А. Механизм правового регулирования отношений несостоятельности (банкротства) / С. А. Карелина ; вступ. слово Е. П. Губина. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — С. 212.
2. Конкурсный процесс / Г. Ф. Шершеневич ; науч. ред. В. В. Витрянский ; редкол. : Н. В. Козлова, С. М. Корнеев, Е. В. Кулагина, П. А. Панкратов. — М. : Статут, 2000. — С. 304—309.
3. Арбитражный процесс / под ред. В. В. Яркова. — М. : Юристъ, 2002. — С. 245.
4. Дегтярев С. Л. Реализация судебной власти в гражданском судопроизводстве : теоретико-прикладные проблемы / С. Л. Дегтярев. — М. : Волтерс Клувер, 2007. — С. 70.
5. Поляков Б. М. Правовые проблемы регулирования несостоятельности (банкротства) : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.04 / Б. М. Поляков. — Донецк, 2003. — С. 23.

6. Вечірко І. О. Правове регулювання процесуальних відносин у справах про банкрутство в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / І. О. Вечірко. — К., 2011. — С. 11.
7. Большова А. К. Специализированные банкротные суды: быть или не быть? / А. К. Большова // Экономика и жизнь (Юрист). — 2000. — № 9.
8. Козлов А. Ф. Круг должностных лиц, осуществляющих полномочия суда первой инстанции / А. Ф. Козлов // Сб. учен. тр. Свердловского юрид. ин-та. — Свердловск, 1968. — Вып. № 8. — С. 364—378.
9. Химичев В. А. Судейское усмотрение в делах о банкротстве / В. А. Химичев // Вестник ВАС РФ. — 2004. — № 1. — С. 147—155.
10. Юлова Е. С. Конкурсное право : Правовое регулирование банкротства : учеб. пособ. — 3-е изд., перераб. и доп. / Е. С. Юлова. — М. : МГИУ, 2010. — С. 62.
11. Сердитова Е. Н. Конкурсное производство как форма реализации решения арбитражного суда : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 / Е. Н. Сердитова. — Екатеринбург, 2002. — С. 10—11.
12. Господарське процесуальне право : підручник / О. П. Подцерковний, О. О. Квасницька, Т. В. Степанова [та ін.] ; за ред. О. П. Подцерковного, М. Ю. Картузова. — Х. : Одиссей, 2011. — С. 257.
13. Федоров С. И. Некоторые особенности рассмотрения арбитражными судами дел о несостоятельности (банкротстве) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 / С. И. Федоров. — М., 2001. — С. 39.
14. Сердитова Е. Н. Знач. праця. — С. 25.
15. Юдин А. В. Особое производство в арбитражном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 / А. В. Юдин. — Самара, 2002. — С. 39.
16. Поляков Б. М. Знач. праця. — С. 19.
17. Телюкина М. В. Комментарий к Федеральному закону РФ «О несостоятельности (банкротстве)» / М. В. Телюкина ; отв. ред. А. Ю. Кабалкин. — М. : БЕК, 1998. — С. 62.
18. Арбитражный процесс / под ред. В. В. Яркова. — М. : Юрист, 2002. — С. 262.
19. Там само. — С. 263, 281.
20. Юдин А. В. Знач. праця.
21. Морозова И. Б. Исполнительное производство : учеб.-практ. пособ. / И. Б. Морозова, А. М. Треушников. — М. : Городец ; Формула права, 1999. — С. 62.
22. Федоров С. И. Знач. праця. — С. 46.
23. Міньковський С. В. Правовий статус розпорядника майна боржника у справі про банкрутство / С. В. Міньковський // Підприємництво, господарство і право. — 2011. — № 4. — С. 134—138.
24. Анохин В. С. Антикризисное управление и предупреждение банкротства / В. С. Анохин // Актуальные проблемы науки и практики коммерческого права / под ред. В. Ф. Попондопуло, В. Ф. Яковлева, К. К. Лебедева. — М. : Волтерс Клувер, 2005. — Т. 5. — С. 225—242.
25. Федоров С. И. Знач. праця. — С. 38.
26. Алексеев В. А. Концепция государственной регистрации прав на недвижимость в Российской Федерации : монография / В. А. Алексеев. — М. : Волтерс Клувер, 2011. — С. 31—32.
27. Беяневич О. А. Спiрні питання вжиття запобiжних заходiв у господарському судочинствi / О. А. Беяневич // Судоустрiй i судочинство в Україні. — 2007. — № 4. — С. 36—42.
28. Карелина С. А. Механизм правового регулирования отношений несостоятельности (банкротства) / С. А. Карелина ; вступ. слово Е. П. Губина. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — С. 167.
29. Бакланова И. П. Особое производство в арбитражном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 / И. П. Бакланова. — Екатеринбург, 1999. — С. 13.
30. Бруско Б. С. Категория защиты в российском конкурсном праве / Б. С. Бруско. — М. : Волтерс Клувер, 2006. — С. 33.
31. Бакланова И. П. Знач. праця.
32. Тур Н. А. Пересмотр постановлений о несостоятельности / Н. А. Тур. — Санкт-Петербург : Типография Правительствующего Сената, 1896. — 208 с.
33. Нефедьев Е. А. Судопроизводство торговое. Конкурсный процесс / Е. А. Нефедьев. — М., 1908. — 108 с.
34. Арбитражный процесс / под ред. В. В. Яркова. — М. : Юрист, 2002. — С. 261.

35. Арбитражный процесс : учеб. пособ. / под ред. Р. Е. Гукасяна и В. Ф. Тараненко. — М. : Юрид. лит., 1996. — С. 180.
36. Федоров С. И. Зазнач. праця. — С. 15.
37. Шерстюк В. М. Новые положения проекта третьего Арбитражного процессуального кодекса Российской Федерации (производство в суде первой инстанции) / В. М. Шерстюк // Законодательство. — М., 2001. — № 4. — С. 73—83.
38. Юдин А. В. Зазнач. праця. — С. 36—40.
39. Там само. — С. 12.
40. Чиркунова Е. В. Особенности рассмотрения дел о несостоятельности (банкротстве) граждан в арбитражных судах : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 / Е. В. Чиркунова. — СПб., 2001. — С. 7—8.

Талькин Евгений. Функции и процессуальная форма рассмотрения дел о банкротстве хозяйственным судом.

Статья посвящена исследованию функции суда и процессуальной форме рассмотрения дел о банкротстве хозяйственным судом. Анализируются задания, полномочия и способы защиты, присущие производству по делам о банкротстве. Также речь идет о месте производства в делах о признании должника банкротом в структуре хозяйственной процессуальной формы.

Ключевые слова: хозяйственное судопроизводство, банкротство, функция, полномочия, производство.

Talykin Evgen. Functions and judicial form of consideration of businesses about bankruptcy by an economic court.

The article is dedicated for the functions (description) of the court and the litigation's procedural form of business failure at the economic court. The article issued aim, authority and legal remedy inherent in bankruptcy proceedings. Also, one of the important point is a place of proceeding of business failure in the commercial form of action.

Key words: commercial litigation, bankruptcy, functions, authority, proceeding.